

ՄԵԳԼԱՌ

ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆՈՐԵԱՅ

Կը հրատարակէի աշին ամսու 10ին, 20ին և վերջինս:
Մարտագրութեան արեւելին էն
Կ=Պօլիս. Ընկերացաբայ Ընկերութեան Ըն-
կերցարանը. Մէծ նոր խանի վերի դռնու Բի-Ս.
Չիւռնիւ. Պ. Ղ. Գ. Պալիսապրետին
Հաճառագրութիւնը:

Տարեկան գինն է 100 դրամ:
Վեցամեայ " 60 " "
Մէի Բի-ին " 4 " "
Որ Բի-ին ուղի ինչայ արտագրութիւն:
Դռնու երկուսէս Լրագրոյ ճամբոյ Ժախոյ
առնողին վրայ է:

Ճանաչողմը մէկ անգամի համար արդէն 100 է:
" Երկուս " 80 " "
" Երեք " 60 " "
Մէծ, պալիսապրետ և խոտը գրեթե Եղած
Ժանուար-մարտու որդի անգրութիւնն է:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 20

Դ. ՏԱՐԻ 1860

ԹԻԻ 119

Վանցի Պօղոս եղբորը համար մեր տը-
ված վճռայն մէջ մեզի համաձայն եղողներուն
ստորագրութիւնը խնդրելով անոնց հետ
ընդունեցիք միանգամայն և հետեւեալ
յօդուածը զոր հրատարակելով մեր ընթեր-
ցողաց ուշադրութեանը կը յանձնելը:

Արդոյ Հայրենակից

Պ. Սրվաճեան.

Մեզուն մի նոր քայլ կատարեց ազգային յա-
ռաջագիմութեան հանդիսում, — հրապարակով յայտ-
նեց իւր վճիռը մի Պօղոսի մասին, որ Հայոց ազ-
գի և Եկեղեցու նախատնիքի համար, դուրսէ թէ,
դեռ եւս իւր վերայ կրէր հայկական աքեղայի ա-
նունը, եթէ հին խնկրերի դրութիւնը չսորտակ-
վէին Մեզունի զարկուածքից:

Հայոց ազգի մէջ դեռ առաջին անգամն է, որ
մի օրագիր, իւր վճիռը հրապարակելով, խնդրում
բանաւոր հասարակութեան կարծիքը: Անպատմելի
ուրախ ենք այս բանի վերայ, մենք այս տեղ տեսա-
նումենք մի փրկարար սկզբունք, այն է հանդէս
տալ ազգի կարծիքին, ուրեմն հրապարակ կանչել
խելքերը, խոստովանել նորա իրաւունքը և այս կեր-
պով ուսուցանել, որ ազգի մէջ երեւցած ամեն մի
երեւոյթ, ամեն մի իրողութիւն վերաբերութիւն
ունի ազգին, և ազգի անդամքը, այսինքն անխտիր
այն անհատները, որոնցից կազմվում է Ազգը, ամե-
նայն մարդկային իրաւունքով ազատ են այդ բանը
ընդունել կամ մերժել, արդարացնել կամ պարտա-
ւորել:

Թող ապրի հրապարակախօսութիւնը:

Ինչ, որպէս Հայի, ցաւելի է տեսնել որ և

է արատ կամ սովորականութիւն մեր ազգի անդամնե-
րից մինի վերայ, մանաւանդ մի այնպիսի անդամի,
որ իւր անձը նուիրած լինելով եկեղեցու սպասաւո-
րութեան, հետեւաբար, մեծապէս պարտական էր
անարատ պահել իւրեան: Գայց, մի այնպիսի ցաւից
սրտիս մէջ յառաջացած վերքը բժշկվում է խելոյն,
երբ տեսնումս, որ ազգը զատապարտում է վնասի
պարտաւորը. երբ ազգը, խոստովանելով այդպիսու-
անարժանութիւնը, կարում է, բաժանում նորան իւր
հետ հաղորդութենից: Երբ ազգը, զղուշով այդ-
պիսու զործերից և պարտաւորելով նորան, իրա-
ւունք է ստանում, որ լուսաւորեալ աշխարհը պաշ-
տէ իւրեան, որովհետեւ չէր կամեցի իւր մէջ պահ-
պանել մի դայթաւիդութեան խմոր:

Ստորագրութեան արժանաւորութեան վրայութիւնը, եթէ
կայ, այդ է միայն պակասութեան խոստովանելը:
Ազգի պակասութիւնը խոստովանել կամ դատապար-
տել ոչ թէ միայն յանցանք է, այլ պարքինութիւն:
Ամենայն ազգային անդամ ինչ չափով պարտական էր
սիրել իւր ազգը, նոյն չափով պարտական է նշաւա-
կել և սպանել նորա պակասութիւնները, որպէս զի
ազգութիւնը, աւելի մաքուր շնորհակի մէջ հան-
դիսանայ ընդհանուր մարդկութեան առաջն: Եթէ
մի մարդ վախենում է կամ չկամի լուսնալ իւր ազ-
տերը, ինչպէս ուրեմն պիտի իրադործէ մաքրութեան
դադափարը: Այն մարդիկը, որ անդատաւորան և
բիւխայի պէս, զայրանում են տեսնելով ազգային իւր
և է ամօթի հրապարակութիւնը, մի համարձակ
դրժնեդործելով, այդ մարդիկը իրողապէս ապա-
ցուցանում են, որ դեռ եւս չեն հասկանում, թէ
այլ է ազգութիւնը կամ ազգութեան դադափարը և
այլ է յանցանքը և անօրէնութիւնը:

Ամենայն իրաւունք և օրէնսդրութիւնը դատա-
պարտում են յանցանքը և ոճիրը, դատապարտում են

այդ յանցանքի գործողը, գործողութեան կորուստը կամ սորանց արդարադատութեան աջքից վարագուրողը, բայց ոչ երբէք մի ամբողջ ազգ, որի անդամներին մինը գործել էր այդ յանցանքը. ոչ երբէք մի ամբողջ ազգ որ դատաւարտելով յանցաւորը ապացուցանումէր աշխարհին, թէ ինքը չէ կարող սառն աչքով հանդիսատես լինել այդպիսի ոճիրների. ոչ երբէք մի ամբողջ ազգ, որ չէր կարող իւր լուծութեամբ կամ չտեսանելու դնելով լուսնայն քաջալերել յանցաւորը:

Ինտիկան օրէնքը, վսեմահան օրէնք — գերագոյն բոլոր մարդկային օրէնքներից, վաղուց արդէն հասկացուցել է աշխարհին, թէ մարդիկ հաւասար իրաւունքներով գուրս եկան արարչագործ Լստուծոյ ձեռքից: Մարդկային օրէնքը գրվեցաւ, թէպէտեւ շատ անգամ և շատ դիպումաժողով շեղվելով բնական օրէնքից, ի վերայ այսր ամենայնի, ընտանեկան կամ ընկերական կեանքի պայմանները սուրբ պահելու համար. այդ օրից սկսած, դատաւարտութեան տակ ընկաւ նա, որ յանդգնեցաւ մօտենալ ուրիշ իրաւունքին, կամ դժուր ընկերական կամ ընտանեկան նուիրական պայմաններին:

Իրաւադատութեան մէջ է ազգի կեանքը և այս օրէնքի վերայ միայն կարող է մի ազգ յառաջանալ: Մենք ուսանումներ ազգերի պատմութիւնը, բայց շատ անգամ անհասկանալի կը մնայ մեզ որ և է ազգի պատմութեան մի երևոյթ, եթէ ուսած չէինք այդ ազգի օրէնսդրութիւնը. որովհետեւ օրէնսդրութեան առանցքի վերայ կատարուէ իւր շրջադարձը մարդկային բարոյական կեանքը: Ինչպէս օրէնքը, այնպէս և կեանքը, ինչպէս կեանքը այնպէս և պատմութիւնը: Եթէ մի ազգի մէջ չկայ օրէնք, չկայ իրաւադատութիւն՝ համարձակ քարոզումներ այդ ազգի կեանքը բարբարոսական:

Թող սարսափին պարկեշտ ախանջները մի տեսակ մարդերի, որ նուիրած են իւրեանց անձը խօսքը և գրիչը սորա կամ նորա պակասութիւնը ծածկելու:

Ոչ երբէք պիտի յառաջանայ ազգը, հետեւելով հին խելքերի դրութեան: Ոչ երբէք պիտի յառաջանայ ազգը, հետեւելով մի տեսակ մարդերի վարդապետութեան, որ թէև զգումէին անցածի և հնի ամբողջութիւնը, բայց, սրտի և հոգու քաջութեան պակասութենից, վախենումն միանգամայն կտրել բաժանել իւրեանց անձը տխուր անցածից և ոտք կռիւ վճարար նոր սահմանադրի վերայ, ուր մանուկ առուգութեամբ ծածանումէ յառաջընթացների դրօշակը: Չէ կարելի մի և նոյն ժամանակ երկու ճանապարհ գնալ, միմեանց հակառակ ուղղութեամբ՝ իսկ երկուսի մէջը մեզ երեւում է մի անթարգմանելի մոլորութիւն:

Եւ, պատմութիւնը վկայում է մեզ, թէ վճառ

կան նարները բերումն առժամանակեայ անախորժութիւնք. բայց նոյն պատմութեան միւս երեսի վերայ տեսանումներ, որ այդ, առժամանակեայ անախորժութիւնների, գնով գնվումէ ապագան: Կէս կըտուր նարները միշտ վնասեցին մարդկութեան, հեռացան հին դրութենից բայց և նորին չհասանելով պատկերացուցին մի խղճալի վեճակ վնասը տուութեան, մի անմերձիկ ապացոյց, այն բանին, թէ այդ նարների գործ գնողը ազատված չէին դեռ ևս անցածի ազդեցութենից:

Ինքը բնական և մարդկային օրէնքների մէջ գտանումներ միայն այն, կամ, ոչ. երբորդը չկայ: Չմոռանան այս խօսքը՝ այն ազգասերքը, որ իւրեանց սէրը դէպ ի ազգը յայտնումն նորա պակասութիւնքը քօղարկելով, որով անուղղակի կերպով միանջումն ազգութեան ընդգէմ, ապա ուրեմն սրժանի, իւրեանց պաշտպանած յանցաւորի հետ պատժակից լինելու:

Չէ կարելի իրաւադատութիւն քարոզել և անիրաւութիւնը պաշտպանել:

Չէ կարելի յառաջադիմութիւն քարոզել և անդամալուծի պէս բեւեռացած մնալ մի կէտի վերայ:

Չէ կարելի լուսաւորութիւն քարոզել և ամէն նոյն ջերմեռանդութեամբ խաւարի մէջ թարթափել:

Չէ կարելի մտքութիւն քարոզել և ապակաւ նութեան ծովի մէջ լողալ:

Չէ կարելի նորի շինութիւնը սկսանել և անցածի հիւանդանոցից օգնականք առնուլ:

Չէ կարելի ազատութիւն քարոզել և խղճմտանք բռնաբարել:

Եւ, այսպիսի «չէ կարելիներ» հաղարաւոր կան. խնդրումներ այս բաների վերայ մի փոքր մտածել:

Եթէ մեր ստուգապէս ցանկանումներ ազգի յառաջադիմութեան, ապա ուրեմն պիտի քննենք և քրքրենք ազգի բարոյական տարրերը. նորի շինութեան պիտանին պիտի առնունք, իսկ փտածները, որ մինչև այժմ ևս արգելք են եղած ազգի ընթացքին, պիտի մերժենք և դատաւարտենք:

Օրէնքը պատժում է յանցաւորը. ասիացին տեսանում է այս տեղ մի լոկ վրէժխնդրութիւն, բայց մեր այդ արդարացի հատուցումի մէջ տեսանումներ հասարակաց իրաւունքի պաշտպանութիւն: Ոչ որ չէ կարող յանցանք գործել առանց ուրիշ իրաւունքը յախշտակելու. ոչ որ չէ կարող յանցանքը պաշտպանել առանց զոյգվածի իրաւունքը խեղդելու: Ինտիկան օրէնքով, իրաւունքների հաւասարութիւնը պահանջում է, մարդկային օրէնքի միջնորդութեամբ, ընկերական կամ ընտանեկան պայմանների և արտօնութիւնների պաշտպանութիւնը: Եւ նա որ պարծենում է իւր մարդ լինելով, պիտի պաշտպանէ իրաւադատութիւնը, որովհետեւ առանց նորան ինքը այդ մարդը չէ կարող երեւիլ և ապրիլ մի ընկերութեան մէջ:

Այն յանցանքի ցուցակը, որ Սեղուն հրատարակեց, որ վերագրվում են երբեմն կրօնաւոր Պօղոսին, և որ մի սարսափելի զոռանք պատճառեց մեզ դէպ ի խայտառակփած չարագործի անձը, հերիք է որ բորբոքէ նորա վերայ արդարադատութեան փայլակները, ոչ միայն ժամանակաւոր կերպով քահանայութիւնը լռեցնելու, ինչպէս արեւ է կրօնական ժողովը, ոչ միայն քահանայութեան իսպառ զրկելու, որ չէր արեւ յիշեալ ժողովը, և որի թողածը կատարեց Սեղուն, դժբա բարոյականը են. այլ և քաղաքականապէս ենթարկելու նորա անձը այն ստիճանին, որ սահմանվում են քրեական ոճրագործութիւնների փոխարէն :

Այն մարդիկը, որ պաշտպանութիւն էին ցոյց տուել չարագործին, կարծեմ թէ բնաւ չեն ակտիւ պահանջի իւրեանց ատուքը, որի մէջ բնակվում են. ինչ խղճմունքով ուրեմն աշխատում են մի այդպիսի ապականութիւն պահել Արեւիկայի մէջ, որ մի նուիրակն սրբութիւն է, ուր հաւատում ենք, թէ Սեղունը սպասաւորում են ահաւոր Աստուծոյ, որի առաջին սոսկալի յանցանքներով դրոշմված մի անձն պիտի յանդգնէր Քրիստոս պատարագել իւր և ներկայ ժողովուրդի դատաւարութեան համար :

Օարհաբերիլ սրբապաշտութիւն :

Հոգեւոր անձինք, եթէ մինչև այժմ իւրեանց անձը համարել են ազգին անպատասխանատու, թող այժմ սովորին համոզվել, թէ պատասխանատու են. թող սովորին այս դադափարին, թէ հոգեւորականք են ազգի համար և ոչ ազգը հոգեւորականների համար. ազգը ժառանգութիւն արված չէ Պօղոսին կամ Արեւիկային, որ ինչպէս կամենան այնպէս խաղան ազգի հետ :

Հոգեւոր անձինք, որ արժանի էին դատաւարութեան, շատ անգամ, անպատիժ են մնացել, որովհետեւ իւրեանց դատը վարում էին իւրեանց նմանների ձեռքով : Այդ շատ սխալ դրութիւն է, ամենեւին հակառակ նուիրելու ձեռնադրութեան պայմանին :

Այն, կորզը տալիս է եպիսկոպոսը, բայց ինչպէս : Եպիսկոպոսը այդ բանում մի տնտես է, մի մատակարար շնորհքի, որ ուրիշ կերպով չէ կարող տալ, եթէ Արեւիկային չենդրէ և չվկայէ նուիրելու արժանաւորութեանը. իսկ արդ, ով է Արեւիկային, ոչ ապաքէն հաւատացեալների բազմութիւնը անխտիր : « Աստուածային և երկնաւոր շնորհ, որ » միշտ լուս զպէտս սրբոյ սպասաւորութեան առաջ » քրեական Արեւիկայ, կոչէ (զայս անուն) սար » կաւագոս ի սարկաւազութիւնն ի քահանայութիւն, » սրբոյ Արեւիկայ ի սպասաւորութիւն, ըստ վկայութեան » անյին իւրոյ և ամենայն ժողովութեան », բարոյութեան խրտուիլակը երեք անգամ, և ժողովուրդը կրկնում

երեք անգամ « արժանի է » : Հերիք չէր այս, ինքը եպիսկոպոսը ձեռք դնելուց յառաջ վերստին կրկնում « Աստուածային և երկնաւոր շնորհ », և վկայ բռնելով նուիրելու և ամենայն ժողովուրդին վկայութիւնը, գնում ձեռքը նուիրելու գլխին :

Եւ ինչպէս, մի թէ ձեռնադրութեանը դործակից չէ Արեւիկային — ժողովուրդը. նա չէ՞ արթնում : Անք եպիսկոպոսին « Աս դնեմ ձեռս ի վերայ սորա և Դոս ամենիս աղօլս արարէ », որպէս զնարժանի լինիցի սա զաստիճան քահանայութեան աւարատ պահել և այն :

Ահա այն պայմանքը որի վերայ նուիրեալը ստանում քահանայութեան աստիճանը. և եթէ մի սոսկական անձն քահանայ է դառնում, « ըստ վկայութեան անձին իւրոյ և ամենայն ժողովուրդին », նոյն քահանան, հարցանում ենք, անարատ չլահելով իւր քահանայութիւնը, իւր դատաւարտելի դործերի վկայելով և այդ դործերից հարստահարված և բռնաբարված ժողովուրդի վկայելով չէ՞ լուծվում քահանայութեանց : Եթէ այսպէս չէ, ապա ուրեմն խաբէբայութիւն է ձեռնադրութեան ժամանակ ժողովուրդի վկայութիւնը պահանջել : Թո՛ղ այս խնդիրը դէթ լուծանէ մեզ Արեւիկային ժողովը, եթէ չէ լուծանում Պօղոսի քահանայութիւնը :

Եթէ ժողովուրդը դատաւարտելով մի քահանայ, համարում ենք նորան քահանայութեանց լուծված, եթէ ժողովուրդը ամենայն իրաւունքով խղճահարվում օրէնք ստանալ անօրէնից, ինչով ուրեմն պիտի երեւի այդպիսու քահանայութիւնը, ստորագրութեանց թէ վեղարից, դժբա արաբքին են, և Արեւիկային ժողովը, ոչ երբէք համարձակութիւն ունի բռնաբարել կամ դատաւարտել խղճմունքը ազատ հոգիների, որոնց ազատութիւնը գնված է Քրիստոսի արիւնով. եթէ գիտէ դատաւարտել, թող ուրեմն դատաւարտէ յանցաւորը և մաքրէ Արեւիկային, վերայնէ անմեղ ժողովուրդի գայթակղութիւնը և անգործացնէ խղճիւրը :

Քրիստոս հրամայում է, « եթէ քո կըրպորը մեղանչէ քո ընդդէմ » խրատիր նորան առանձին. եթէ չսէ՞ մի երկու վկայի առաջ. եթէ դարձեալ չսէ՞ « աստաճիր եկեղեցւոյն և եթէ եկեղեցւոյն ոչ լուիցէ, եղեցի քեզ իբրեւ զհնթանոս » :

Արեւիկային կրօնաւորը լսեց եկեղեցւոյն. առանձին կազմվեցաւ, բայց նա չկամեցավ լսել չբացաւ Արեւիկային աղօլից. եթէ Արեւիկային ժողովը այստեղեւն պիտի ճանաչէ նորան քահանայ, ապա ուրեմն պիտի հակառակի Քրիստոսի հրամանին :

Սեղուն խնդրում էր ազգի անգամների կարծիքը, իւր վճռի մասին, որպէս զն իմանայ, թէ որչափ յառաջացել է ազգը. եւ իմ կողմից, որպէս անգամ հայկական ազգի և եկեղեցւոյ, ոչ միայն համաձայն կամ Սեղունի վճռին, այլ աւելի ևս : Այն

ղուն հրատարակեց նորա անձը մի միայն քահանա յուլիանից զրկված . իսկ ես ատումեմ, որ երբեմնական կրօնաւոր , իսկ այժմ սոսկական Պօղոսը մինչև ա պաշխարութեամբ չքաւէ իւր մեղքերը , չեմ կարող հաղորդութիւն ունենալ նորա հետ « Ի հոգւորս », որպէս լոկ բրիտոնիայ եղբօր հետ : Ուր մնաց նորա քահանայութիւնը :

Պօղոսի պէս հոգւորք , եթէ կան , թող այս օրից հոգան իւրեանց գլխի ճարը . կամ ուղղեն իւրեանց անձը , վարքը և բարքը կամ գուրս գնան մեր Եկեղեցուց :

Ուր դնան , հռովմեական դռնան , բողոքական դռնան :

Այդ խնդիրը մեզ չէ վերաբերվում . այդ մասին թող մտածեն հռովմեական և բողոքական եկեղեցիների առաջնորդքը . եթէ կարող են առանց իւրեանց եկեղեցին անարգելու ընդունել մի այդպիսի մարդ և հաղորդութիւն ունենալ հետը եկեղեցաբար , թող ընդունին , այդ նոցա գործն է :

Ինդրեմ ընդունել իմ անկեղծ յարգութեան հաւատիրքը , որով ցանկամ մնալ

Արշոյ Պարոնիդ .

Խ . Ծ . Ս . Նալբանդեանց .

19 Դեկտ . 1860 Պերս-Լոստանդնուպօլիս :

Դ Ի Տ Ո Ղ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

ՓՈԽԱՄԱՅԻ ՀԵՏ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԵԱՆՑ

ՊԵՐՏ

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒՅ ՄԵԶ

Բ .

Հայոց և Ռուսիայ յարաբերութիւնները , իսկաւորութեան Ժամանակ :

Տես թիւ 447

Եսկէ առաջ Հայաստանի Ռուսացի հետ ունեցած քաղաքական վերաբերութեանց ինչ բըլար տեսանք միայն՝ Ռուսիանեանց թաղաւորութեան բոլոր իշխանութեան ատենը : Հիմայ ալ Արևիկիայ Հայոց Ռուսացի հաւաքային քաղաքացի հետ ունեցած առեւտրական յարաբերութիւնները տեսնենք : Երգէն ցուցրայինք թէ Հայաստանի առեւտրական յարաբերութիւնները Արևմուտքի հետ և Իտալիայ ծովական հանրապետութեանց հետ՝ 1201 ին սկսած էին Լեոն Բ . ի օրովը : Եւրոպերը , ուրիշ նաւաւար ժողովուրդներ ալ Իտալացուց հետքին վրայ քալեցին և շուտ

մը Արևիկիայէն , Սարահայէն և Ռուսացիէն հոն հասան այն վաճառականները , որ Հաւաստանի թաղաւորացի Արևիկիայոց և Ռուսացուց վաճառականներուն ընծայած շահերէն իրենք ալ քաղելու կը տենջային :

Ռուսացիք Հայաստանի հետ առեւտրական յարաբերութեանց մէջ մանողներուն վերջինն եղան . և իրենց առեւտուրը , որ Իտալիայ վաճառական ժողովուրդոց ունեցածին չափ տարածված չ'էր , մէկ քանի տեսակ սեւա-հական վաճառքներու վրայ էր միայն , որոնց ցանկն ալ շատ սեղմեալ էր : Սակայն , որովհետև Ռուսացուց Հայաստանի բերքերուն հետ փոխանակելու բերած վաճառքները իւրենց երկրին սեւահականած էին և ասոնք ալ Արևիկիայ մէջ պարպելը իրենց դիւրին էր , շատ քաղաքներ վաճառականներ և նաւեր զրկեցին Հայաստանի հետ շարունակ յարաբերութիւններ հաստատելու նպատակաւ :

Դժբաղդաբար երբ Ռուսացիք այս երկիրը սոք կոխեցին , ուրիշ ժողովուրդներ արդէն հոն հաստատված էին և պատերազմներուն ու արշաւանքներուն պատճառաւ առեւտուրը գրէթէ ոչնչացած էր : Ի սկզբան Ռուսացիք դային հոն և արդէն Այասի մէջ հաստատված օտար վաճառականներուն հետ մրցանքի մասնելու տեղ՝ եկան հաստատվեցան ծովեզերքին այն կողմը , որ երկար առէն Բոսնիայ-Երզնկայի նաւահանգիստ քաղաքը : Այս տեղէն կը զրկէին իրենց վաճառքները թաղաւորութեան երկիրներուն մէջ : Բոսնիան սոցւոց և Հայոց յարաբերութեանց վրայ բնաւ մէկ պաշտօնական բնագիր հասած չ'է առ մեզ և անոնց արտօնութիւնները , անտարակոյս Բոսնիայի քաղաքներուն քաղաքական դիւանատանց փոշին մէջ ծածկըված բըլարով՝ մեր հնախուզութենէն աղատ մնացած են : Բայց Լանկաիրի քաղաքներուն մեջէն , որոնց վաճառականները Հայոց հետ շարունակ առեւտուր ունեցան , Նիսի և Սոնբէլէի քաղաքները պէտք է յիշել , որ իրենց Բոսնիայ մէջ բնակողներուն միջնորդութեամբ բոլոր երկրին մէջ աղաաբար առեւտուրը ներաւ արտօնութիւն տաացած էին , միայն սո պրոյմանով որ թէ Արևիկիայ մոցուցած և թէ անկէ դուրս համած տարանքներուն հաւմար 2 առ 100 մաքս պիտի վճարէին : Իհն կօթթթի , որ բաղմահատոր գիրք մը շինած է միջին դարու առեւտուրին վրայ և այս գիրքն ալ Երգէն դարուն մէջերը գրած է , Նիսի և Սոնբէլէի քաղաքացիներէն դատ , Համբանեացիներն ալ կը յիշէ՝ հաստատելով , որ անոնք ալ Հայոց հետ առեւտրական յա

բարեբուծիւններ ունեցած էին : Սա ալ կ'երեւայ , որ Վիլիկիոյ բերքերը մինչև Համբանեա կը մտնէին և Համբանեայի այնչափ հռչակաւոր եղած տօնաւաճառներուն մէջ Հնդկաց և Պարսից վաճառքներուն քով կը գտնուէին , ուր կը վաղէին աշխարհի ամէն կողմէն բազմութեամբ վաճառականները , իրենց երկրին ճարտարութեան հաստուածները փոխանակելու համար :

Հայաստանի՝ Փռանապի հետ առևտրաւ կան վերաբերութեանց վրայ այս համառօտ տեսութեան կը յաւելուիք երեք շատ հետաքրքիր պաշտօնական թղթեր , որ Հայաստանի թագաւորներուն Նիմի և Սօնբէլիէի վաճառականներուն շնորհիւմ արտօնութիւններն են : Այս թուղթերն են միայն , յորդարուէն Վիլիկիոյ ռամկական Հայ լեզուով գրված՝ մեզի վերաբերեալ խնդրոյն յարաբերութիւն ունեցող հատուածները : Կը յուսանք որ մերձաւոր ապագայի մը մէջ ուրիշ նման թուղթեր ալ մեզի կը յայանեն խաչակիրներուն մեծ թըւակաւնէն ետեւ ալ Հայոց և Փռանապոլսոց մէջ յարաբերութիւններ եղած ըլլալը :

(ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԵՍ)

Թիւ 1. Հրովարտի Օլին , Հայաստանի խաղաղութիւն , 1314 յուլիար 7 իւլիանով , որով արտօնութիւն իրապայ Սօնբէլիէի վաճառականաց Գալ Վիլիկիոյ Քէ առևտրոր ընելու :

Կարողութեամբ բարձրագոյն հրամանին արքայի , Վիտայր , Պարոն Օլին (Հանեհեց⁽¹⁾) , գանձապետ , որ քեզի կուտանք հետեւեալ հրամանը . Սօնբէլիէի (Սոնբուղեցի) վաճառականները , ամէն ուր որ երթան մեր երկրին մէջ , թէ յԱյսա , թէ ուրիշ ամէն տեղ , ուր որ երթան և գան հետզհետէ առևտուր ընելու համար յԱստուածուստ պահեալ մեր երկրին մէջ , Այսաի մէջ հետեւեալ արտօնութիւնը պիտի վայելեն , այս քաղաքին մարտատանը մէջ ծախած և գնած վաճառքներուն վրայ 2 աւ 100 միայն պիտի վճարեն : Վիտութիւն լիցի ձեզ այս :

Սեծ իւլիանին⁽²⁾ 763 Կարդն , 7 յուլիարի

ՕՂԻՆ Թագաւոր .

(ԵՐԿՐՈՐԻ ԵՐԵՍ)

Իմ կողմանէս (Օլին) Հանեհեց , գանձապետ , Վիտայր , Ալեուական⁽³⁾ (Թորոս Սիւրայեհեց , Այսաի մարտատան գլխաւոր վե-

1) Դիւրեւ Օհանեհեց .

2) Սեծ թըւական ըստըը Հայոց թըւականն է , որ Քրիստոսինէն 351 տարի ետքը սկսած է :

3) Այս բառը գնեցուտ ետեւ կը խոստովանինք մեր տղի տութիւնը ու կ'իմացնենք թէ Պարոն բառէն ստորին պատուանուն Փռանապիէի մէջ Սեծ բառը դորձածով զըմեռնելով և անոր ձիւք Հայեհեհեք ըզգանելով գրած ենք :

րակացու , որ դուն ընդունելու ես բարձրագոյն հրամանը թագաւորին , իր ձեռամբ գրված և զանի կատարել տալու ես մարտատան երած ու մտած ապրանքներուն հաշուոյն մէջ և վարկիս ըստ այնմ , որ պատուիրված է և յարաբերված միւս երեսը :

Թիւ 2. — Նորգոմ 1 Լոն Ե. Ի , 1321 Ին , այն արտօնութիւն , որ գրված էր իր Օլին հօրմէն Սօնբէլիէի վաճառականաց :

(ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԵՍ)

Թագաւորին բարձրագոյն հրամանին կարողութեամբ ,

Վիտայր , Պարոն Պետրոս , գանձապետ , որ Սոնբուղեցի վաճառականը , մեզի դարձուցին այն արտօնութիւնը , որ մեր հայրը , հանգուցեալ ի Յիսուս Քրիստոս , իրենց շնորհած էր , արտօնութիւն մը զոր մենք տեսանք , և կը պարունակէ թէ , Այսաի մէջ և թէ մեր յԱստուածոյ պահպանեալ երկրին աւմէն կողմը , ուր որ երթան և գան Այսաի մէջ ունեցած առևտուրին ընելու համար , մեզի պիտի վճարեն իբրեւ հարկ , այս քաղաքին մարտատանը , վաճառած և գնած վաճառքներուն վրայ երկու աւ հարիւր միայն : Սենք ալ քեզի կը յաւելցնենք մեր հօրը շնորհած արտօնութեան պահպանութեանը հսկելու : Վիտութիւն լիցի քեզ այս :

16 Դարի , 4^ր Կարի իւլիանին⁽⁴⁾ և 770 Քէ իւլիանին :

Դնել տուր այս գիտութիւնը ի ձեւ արտօնութեան :

Սենք Հեթում Սենեկապետ և Հեթում հաղարապետ տերութեան , կը ծանուցանենք թագաւորին կամքը :

Իմ կողմանէ որ եմ Պետրոս . . . ունեց , գիտցիր Պարոն Կոստանց , Այսաի մարտատան գլխաւոր վերակացու , որ դուն ընդունելու ես թագաւորին բարձրագոյն հրամանը , իր ձեռամբ գրված , զոր վաւերացուցին միւս կողմէն Պայլերը և զանի կատարել տալու ես մարտատան երած ու մտած ապրանքներուն հաշուոյն մէջ : Եթ թող կատարի ինչպէս հրամայված է ուրիշ կողմէ :

Փռանապի և Հայաստանի վերաբերութեանց վրայ մեր հաւաքած տեղեկութիւնները կարի քիչ են : Բայց իրաւունք ունինք հաւատալու որ ասանք ալ բաւական պիտի ըլլան միջին դարու վրայ հոգնողներուն ու շագրութիւնը հրաւիրելու Սուրբ պատերազմաց ատեն Փռանկայ և Հայոց յարաբերութեանց վրայ : Պ . Ե . Տիւրքիէ արդէն նշանակած է իր Հայ ժամանակագրութեան վրայ գրած գործքին մէջ մեր գրած հատուածներուն գոյութիւնը :

ՎԻՔԻՕՈՒ ԼԱՆԿԼՈՒՍ

4) Այսինքն իր թագաւորութեան չորրորդ տարին :

Մ Ե Հ

ՈՂԲԵՐՈՒ ԱՐԺԱՆԻ

ՊԵՏՐՈՍԻ ԽՕՐԵԱՍԸՆՃԵԸՆՑ

Մինչդեռ Աղգին թշուառութեանն անդգայ չ'եղող Հայն տմեն օր աղօթել կը փութայ, որ և է կերպով, յաւէտ կամ'նուաղ բարիք մը գործող ազգայնոյն կենաց երկարութեան և անգորբութեան համար, ահա միւս կողմէն անագորոյն բաղձնանդուկ կը վառտակի, տապար'ի ձեռին, ամենապողաբեր ծառ խելլու աղգին անդատանէն :

Թշուառ կոցութիւն :

Ո՛ր մէկն ողբալու է այն թէ համբաւված և թէ աննշան ազգասերներէն, որ 'ի միջօրէին իրենց կենաց, անգութ մահը կը յախտակէ Աղգին ծոցէն այս քանի մը տարիներուս մէջ, այսօր իր խելքովը Աղգին բարիք խոստացող մը, վաղիւ իր հարստութեամբը անոր թշուառութիւնը թեթեւցնելու ուխտաւոր մը, միւս օրը իր բազկաց ջիղերովը անոր թշնամին խղիւղելու պատրաստ եղող մը և այլն և այլն : Եւ Աստուած մեծ, ասոնց ամենամեծ մասն ալ դեռ իրենց կենաց այն տարիներուն մէջ՝ ուր նոր զգացած Աղգին ճշմարիտ և բուն կարօտութիւնները, կը փութային իրենց անցուցած պարտալ օրերուն փոխարէն իսկական բարիքներ ընել Աղգին :

Վժբանդդ Աղգ

Այն ատենն որ մէկ ազգասեր մը հազար կարժէ քու համար առ 'ի չգոյե բաղմութեան, այն ատեն քու հազուադէպ ազգասերներդ կամ ազգասեր ըլլալու փափաքողներդ տերեւ թափի միջին օրերուն քու ծառերուդ վրայէն կիչնան հողին հետ խառնըվելու և իրենց փոշին հետ քու գեղեցիկ յոյսերդ ալ ցրուելու :

Պետրոս խորատանձեանց, որուն ամենէն մեծ յատկութիւնն ու մեծագործութիւնը միայն յիշելը բաւական պիտի համարինք, Աղգին և թէ անոր մասնաւոր անհատներուն իր խելքին ու ձեռքին կարօղութեանը ներածին չափ օգնելէն զատ ուսումնականութեան ու հարստութեան մեծ տարբերութիւնը զգալով՝ ուսումնականները բարձրացուց այն ստորին աստիճանէն, ուր զանոնք դատաւարտած էին Աղգին հարուստները, իրենց աղքեցութիւնը կորսնցնելու երկիւղով, և հանեց բարձրացուց մինչև այն աստիճան, ուրիկ կարող կ'ըլլան այսօր Աղգին ասպագան ուղղելու և զոր գանելու համար, առանց ասոր օգնութեանը, մեծ դժուարութեանց կը պարտէին յաղթելու :

Կը ջաւկնք այս կորստեան վրայ, զի դեռ շատ վաղահաս էր անոր մահը և տակաւին կրնար ուրիշ ազգասիրական գործեր ընելու՝ աւելի մեծ քան զոր գործէց մինչև յարգ :

Երանի՛ք թէ Աղգին այս փիւնիկները սքրող կրակին մոխիրէն անոնց ուրիշ յաջորդներ յառնէին 'ի մխիթարութիւն մեր սրտին և 'ի չափաւորութիւն մեր ջաւոց :

Արդոյ խմբագիր .

Մեղուի 118 թուոյն մէջ Թաղական Ժողովներու ընտրութեան մասին եղած սխալմանց և անկարգութեանց վրայ խօսած Ժամանակնիդ՝ Պէշիկթաշի համար հետեւեալ խօսքերը կը ներք . « առ Պէշիկթաշի լրամատիք չ'ունի, պատճառը հարցը ներք Պէշիկթաշուոյն է առ պատասխանը կ'ընդունենք . քանի որ այն մարդը հոն է և այն մարդուն մարդիկը իրենք ալ իրենցը կ'աղբն ընտրել Թաղական Ժողովոյ անդամ, և քանի որ այն մարդն ալ իրենեկունէս գուր մէկդի կեցնէ չ'ըսէր այս խառնութիւնն ալ չը վերջանար » :

Չէր այս խօսքերուն մէջ մէկ սխալմանը մը կայ՝ որուն հետեւանք ծանր ըլլալով՝ պարտք կը համարենք, իբրեւ Պէշիկթաշի և իբրեւ Ազգ այս սխալմանքը շտկելու : Այն Պէշիկթաշիները, որ այն բարձրաստիճան անձին վրայօք այս պատասխանը տուած են ձեզի, այսինքն քանի որ այն մարդը հոն է ու բացարձակ կ'ըսենք որ ծուռ դատարարութեան տէր մարդիկ ըլլալնէն զատ՝ յիշեալ պատուաւոր անձին վրայօք ամենեւին անգիտութիւն մը չունին եղբ . ինչու որ պարտաւոր սրտ Պէշիկթաշի ուղղային բոլոր ստացուածքները, այսինքն թէ եկեղեցի թէ գործոցները և թէ եկեղեցիին և թէ գործոցներուն դրեթէ բոլոր եկամուտները՝ կրնանք ըսել առանց չարազանցութեան, մի միայն այն աղգասէր անձին աղբ ինքնաբեր ձեռք ձգուած են, մէկդի Թողունք Պէշիկթաշի այն աղքատ ընտանիքները, որ անոր օգուտութեանը պարտաւոր են իրենց օրական ապրուստը : Յիշեալ աղգասէր անձը իւր բարեգործութիւնները միայն Պէշիկթաշի յատկացուցած չէ, այլ ընդհանուր Ազգին ալ, որովհետեւ ուր որ Հայ կայ՝ հոն իր յիշատակութիւնը կը տեսնանք և ուր որ Հայոց աղգին յառաջդիմութեանը նը պատուող միջոց մը կը տնօրինվի՝ այն տնօրէնութիւնը ընդունողներուն առաջիններէն մէկն ալ ինքն է : Ասոր զիտաւոր ապացոյց կրնանք ցուցնել Սահմանադրութիւնը, աղգային յառաջդիմութեան մէկհատիկ միջոցը, որն որ իր ստորագրութեամբը վաւերացուց Պատրիարքարանի առաջին ընդհանուր Ժողովոյն մէջ : Այս խօսքերէն կը հետեցնենք որ յիշեալ անձը որ Հայ աղգին համար այսքան բարեգործութիւններ բրած է և կ'ընէ շարունակ, որ Հայ աղգին յառաջդիմութեանը վաւերացողներէն ըլլալով՝ Սահմանադրութիւնն ալ ընդունած է, յիշեալ անձը, կըսեմ, չի կրնար Սահմանադրութեան Թաղական կանոնաւոր ընտրութեանցը արգելք ըլլալ, և յիշեալ ալ ասանկ է, որովհետեւ ըստծնուն յայտնով ինքը յատկապէս ինքզինքն է որ Սահմանադրութեան համեմատ ըլլալ Թաղական ընտրութիւնը : Ուրեմն « քանի որ այն անձը Պէշիկթաշի մէջ » խօսքին դէմ կը բողբենք, և այն խօսքին պատասխան սիրով կ'ըսենք, որ այն պատուաւոր և աղգասէր անձին Պէշիկթաշի մէջ գտնովիլը Պէշիկթաշուոյն պատիւ մը ըլլալէն զատ, գլխաւորապէս բարիք մ'ալ է :

Բայց պիտի ըսէք թէ ինչու ուրեմն Պէշիկթաշի Թաղական Ժողովին ընտրութեանը համար անկարգութիւններ կ'ըլլան և մինչեւ անգամ բողբ ալ ընողներ կը գտնովիլն այն անկարգութեանց դէմ : Այս խնդիրը որն որ լուծելու համար պէտք է նախ մէկքանի տեղեկութիւններ տալ Պէշիկթաշի աղգային կառավարութեան վրայ :

Այս կառավարութեան գլուխն է Պէշիկթաշի մէջ վերոյ յիշեալ անձը, և յիշեալ այս տրտմութիւնը բնականաբար իրեն կը վերաբերի, որովհետեւ ինչպէս որ վերը ըսինք գրեթէ միշտ իր արգիւնքովը կանգնուած են թէ եկեղեցի և թէ գործոցները և թէ անոց հաստատ եկամուտները, և այս մասին տեղացիք ծախք մը չունին վճարելը : Աղգային կառավարութեան գործակալութիւնը մինչև ոչոք այն բարձրաստիճան անձին մարդոցը ձեռքը մնացած է, որոնք ուղիւ կը պոկին ամեն բան կը տնօրինեն և ոչ մէկը կրնայ յանդգնիլ անոց անօրէնութիւններուն դէմ դիմադրութիւն մը ընելու . և թէ որ մէկը աղգատիրութեան եւանդով, յիշեալ կառավարութեան գլուխ գտնովիլը պատուաւոր անձին դիմադրութիւն մը հաղորդէ՝ փոխանակ մտիկ ըլլովիլու կամ իրաւունք

տանալու տեղ անարգելի կերպով կը յանդիմանիլ և մինչև անգամ կը վճարովի : Մի թէ ասոր պատճառը նոյն բարձրաստիճան անձին անկարգութիւնն է՝ մէ քաւ լիցի . Պէշիկթաշի մէջ զարմանալի էակներ կան, որոնք պարագաներու համեմատ կ'ըրպարանք դրժածեալով, յիշեալ անձին միամտութիւնը և հաւատարմութիւնը գրաւելու համար իրեն ներկայացած Ժամանակնին, իբրեւ միամիտ և անմեղ աղաւթի այլակերպելով՝ իրենց համար դանդաղ ընելու դիմադրութիւն ունեցող օրն իցէ մարդուն վարմունքը առաջնաց ուղղածուն պէս կը նկարագրեն այն բարձրաստիճան անձին, որն որ բարի սրտի տէր եղող մարդոց բնական եղած միամտութեամբ չաւտով կը համարվի այն զրգարտութեանց, և համեմատ կ'ընէ դուռնի այն մարդը, որուն համար եղած են այն զրգարտութիւնները : Այս այնքան դաղտնի կերպով և վարպետութեամբ կ'ընեն, որ զրգարտովիլը ամենեւին այս դեպքութեանց վրայ կապած չունենալով՝ միայն այն բարձրաստիճան անձը անկարգ կը գտնէ և կը բամբասէ, որ զինքը առանց մտիկ ընելու ծախքէն իր դէմնն : Որքան Ժամանակնին վեր գուր տեղը կը բամբասվի այս աղգասէր անձը և պիտի բամբասվի շարունակ քանի որ իր բողբութիւնը պատճառ է ոչ խաբի կերպարանքով չար գայլերէ որոնք շարունակ զրգարտութիւն կը դրգանն անոր ականջն ի վար, կը զրգարտեն աղգասէրը աղգատեաց է ըսելով՝ կը զրգարտեն լուսաւոր կանը անհաւատ է ըսելով, կը ծաղրեն զանի լուսաւորեալ է ըսելով, կը զրգարտեն պարիկշաւ երկասարգը օրիկայ է ըսելով, կը զրգարտեն մինչև անգամ պարիկշաւ աղքատը անոր բարոյականը աւերված է ըսելով : Այս բոլոր զրգարտութիւնները ընելէն ետքը կը յանդգնին Առտուծայ Սուրբ տաճարին մէջ ծուռ դնելու, բայց ասի ոչ թէ իրենց մեղաց ներում խնդրելու համար այլ այն բարձրաստիճան անձին առջև հաւատով երևալու համար Ոչ, սարսափելի մարդիկներ են ասոնք, որոնք բնուած օձիքնին ձեռք չեն տար, ամեն տեղ ներկայ են բայց առանց ներկայութիւնին երևան հանելու, օձի պէս ցածէն կը ոտան և օձի պէս կը խայթեն : Այս, ասոնք սարսափելի էակներ են, որ աղգասէր և բարեմիտ մարդու մը անունը իրենց վահան ըրած պատուհաս եկած են Հայ աղգին դէմ, ու մինակ կը պատերազմին անոր հարադատ զաւիթներուն հետ Հայ անունը բնավիշջ ընելուն պատրուակաւ :

Բանի որ ասանկ զօրեղ Թէլադրութիւն Ազգին մէջ կան, դուռն կը մնայ կը յուսահատին աղգատենքերը Ազգին ապագայ վիճակին վրայ ու արտասուելով կը գոչեն բողբ Ազգին դէմ թէ քանի որ այն Մարգարէնէր կան ոչ թէ միտակ Պէշիկթաշի Հայերը յառաջ չեն կրնար երթալ, այլ բոլոր Հայերն :

Բարեհաճեցէք Արդոյ խմբագիր տեղի մը շնորհելու մեր գրութեանը ձեր թերթին մէջ, որուն համար կը մատուցանենք մեր խորին յարգանացը հաւատովքը :

Խ. Յ. ՆԻՒՄԻԻԴԵԱՆ :

ԲԱՐԵԳՈՐԾԱՍԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Ընդհանուր Ժողովոյ Ատենայեմի և Փոխանորդի ընտրութեան համար, ամսոյ 18 ին գումարուած ատենին մէջ մեծապէս մաս ներկայ չի գտնուելուն պատճառաւ, Ընկերութեան բոլոր անդամները կը հրաւիրուին մինչև ամսոյ 31ը, իրենց քաւէն յիշեալ տար ընկերացաւորաց թանգարանին մէջ գրուած տուիքն մէջ ձգել :

Ատենայեմ
Մկրտիչ Պէշիկթաշուան .

19 Դեկտ. 1860—Բերա .

ԽՄԲԱԳԻՐ ՏԵՐԵՆ
Յ. Գ. ՍԵՂԱՅԵԱՆ

Ի ՂԱԼԱԹԱ Կ. ՊՕԼՍՈՅ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻԻՀԵՏԻՍԵԱՆ
ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՓՈՂՈՑ ԹԻԻ 17

Յ. Հեքիմեան գիտնոր

Հա՛ հիմայ Գնունդի բալժոյիդ
 չափը կրնամ առնել, քիթդ ալ քիչ մը
 մեկդի առ, բերանդ ալ քիչ մը քեզ
 ժողովէ՛, երկու ժամ այդպէս կեցիր :